

KATSAUS

**KAUPPAKAMARIN
TALOUSKATSAUS**

MAURI KOTAMÄKI
TAMMIKUU 2020

**KESKUS-
KAUPPAKAMARI**

VÄESTÖRAKENNE MUUTTUU - KUINKA PALJON, KUINKA NOPEASTI JA MITÄ SIITÄ SEURAA?

Kauppakamarin talouskatsauksessa käsitellään lyhyesti ja ytimekkäästi ajankohtaisia talusasioita. Katsauksissa käydään yleensä lyhyesti läpi kotimaista ja kansainvälistä talustilannetta, taloudellista toimintaympäristöä selittäviä ilmiöitä sekä taluskehitystä kuvaavia ja siihen vaikuttavia tilastoja. Tässä katsauksessa tutkitaan väestörakenteen muutosta ja sen vaikutusta talouden tuotavuuteen. Katsaus julkaistaan neljästi vuodessa.

EPÄVARMUUS VALLITSEE TALOUSYMPÄRISTÖSSÄ

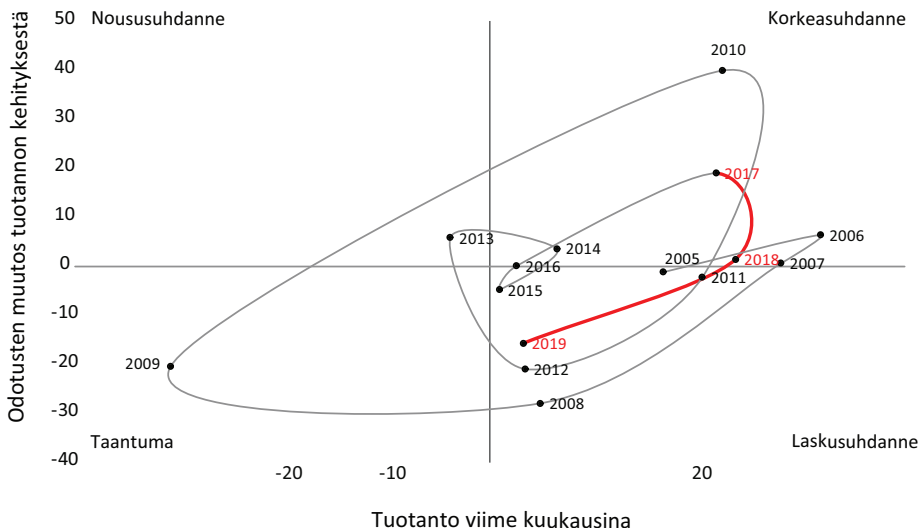
Taloudellinen toimintaympäristö on pysynyt epävarmana viime aikoina. Maailmankaupan kasvu on tyrehtynyt ja kaupan volyymin muutos oli pakkasen puolella vuonna 2019. Talouspolitiikan globaali epävarmuusindeksi on huippulukemissa.

Suomessa ETA-alueen ulkopuolelle suuntautuvaa tavaravientiä hyvin ennakoiva kauppakamarien myöntämien alkuperätodistusten lukumäärän kasvu on tyrehtynyt. Kauppakamarien alkuperätodistusten kehityksen sekä tullin ennakkotietojen perusteella näyttää siltä, että ETA-alueen ulkopuolelle suuntautuvan viennin kasvu pysähtyy vuoden 2019 viimeisellä neljänneksellä

Suomessa konkurssien määrä on lievässä nousussa pitkän vähentymisen kauden jälkeen. Teollisuuden uudet tilaukset ovat laskussa verrattuna viime vuoteen. Aloitetut rakennushankkeet ja myönnettyt rakennusluvut ovat kääntyneet jo vuoden 2018 puolella laskuun. Työttömyyden aleneminen on tyssännyt ja työttömyyden trendiluku on pysynyt ennallaan noin 6,7 prosentissa jo vuoden verran. Työtaistelujen määrä on nousussa samoin kuin yt-neuvotteluissa irtisanottujen määräkin. Tätä kirjoittaessa näyttää mahdolliselta, että Suomen kilpailukyky heikkenee kuluvan vuoden aikana.

Työllisyyden kasvu on hidasta, mutta väestö vanhenee nopeasti. Julkinen talous on alijäämäinen. Valtiovarainministeriön ennusteen mukaan julkisyhteisöjen rahoitusjäämä on 1,4 prosenttia suhteessa bruttokansantuotteeseen alijäämäinen vuonna 2020. Pitkässä juoksussa julkisen talouden tulo- ja menorakenne on epätasapainossa kestävyysvajeen ollessa arviolta 4,5 prosenttia suhteessa bruttokansantuotteeseen. Toisin sanoin julkinen talous olisi pitkän aikavälin tasapainossa vasta, jos veroja korotettaisiin tai menoja leikattaisiin pysyvästi yhteensä lähes 11 miljardilla eurolla vuositasolla.

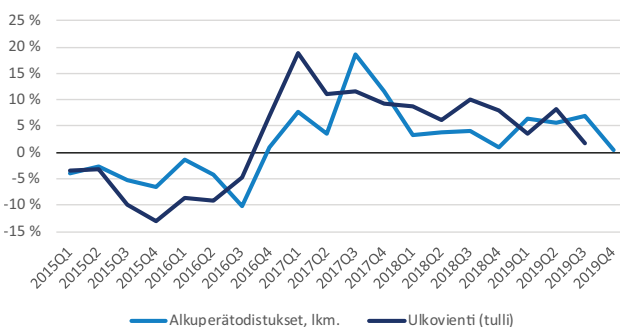
KUVIO 1 SUOMEN SUHDANNEKELLO. LÄHDE: EUROOPAN KOMISSIO JA OMAT LASKELMAT.

Vuoden 2019 aikana yrityksille suunnattujen kyselyjen mukaan odotukset ovat heikentyneet suhteessa edelliseen vuoteen. Suurin osa yrityksistä raportoi vielä viimeisten kuukausien tuotannon olevan kelvollisella tasolla. Muutos verrattuna vuosiin 2017 ja 2018 on kuitenkin silmiin pistävä – yritysten toteutuneen tuotannon ja tuotanto-odotusten kautta määritetty korkeasuhdanne näyttäisi olevan toistaiseksi takanapain.

Kokonaisuudessaan Suomen riskit ovat suurempia negatiiviseen suuntaan kuin positiiviseen suuntaan. Suomen tulisi pyrkiä tehostamaan kansantalouden sopeutumiskykyä negatiivisiin shokkeihin, jotta vuosien 2012-2015 kaltaiset matalan kasvun ajanjaksot pystyttäisiin välttämään tulevaisuudessa. Palkkojen ja työaikojen tarpeen tullen nopeakin joustaminen on sopeutumiskyvyn ytimessä.

KUVIO 2 ALKUPERÄTODISTUSTEN LUKUMÄÄRÄN JA ETA-ALUEEN ULKOPOULELLE SUUNTAUTUVAN VIENNIN ARVON MUUTOS. LÄHDE: TULLI JA KESKUSKAUPPAKAMARI.

VÄESTÖKEHITYS YMPÄRI MAAILMAA

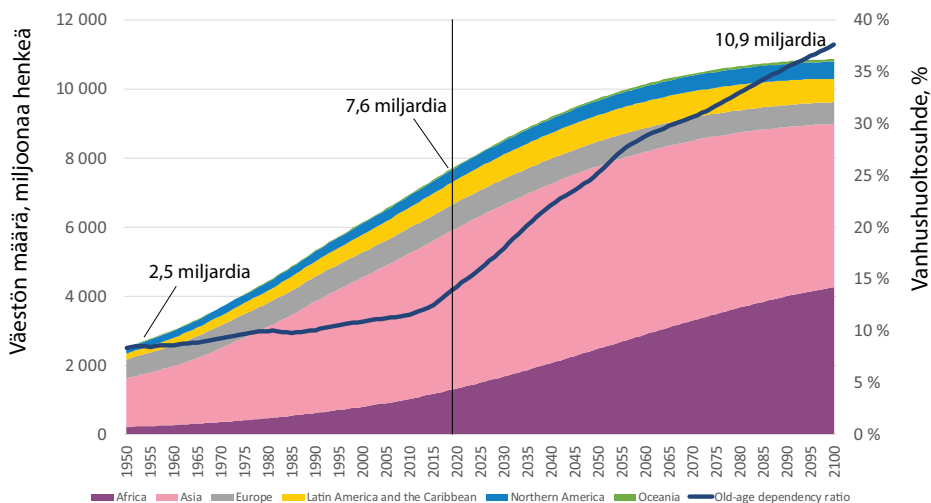
Koko maailman väestönkasvu on ollut nopeaa viime vuosikymmeninä. Vuonna 1950 maailmassa oli noin 2,5 miljardia ihmistä, kun vuonna 2019 maailmassa oli kolminkertainen määrä ihmisiä. Väestönkasvu ei tosin ole enää kiihtyvällä uralla YK:n väestöennusteen perusteella. Vuonna 2100 maailmassa arvioidaan olevan liki 11 miljardia ihmistä.

Yli 90 prosenttia väestönkasvusta arvioidaan tulevan Afrikasta. Muissa maanosissa kasvu on vähäisempää ja Euroopassa väestön arvioidaan peräti vähentyvän hieman. Käynnissä oleva vuosisata tulee olemaan Afrikan vuosisata – niin hyvässä kuin pahassakin.

”Ikääntyminen ei siis ole pelkästään suomalainen tai eurooppalainen haaste, vaan koko maailma harmaantuu.”

Kiinnostavaa on myös se, että vanhushuoltosuhte on noussut maltillisesti, kunnes tämän vuosikymmenen alussa kulmakero on jyrkempi ja väestön arvioidaan vanhenevan merkittävästi koko vuosisadan ajan. Vuonna 2018 jokaista sataa työikäistä kohti oli 14 yli 65-vuotiasta, mutta vuonna 2100 YK arvioi heitä olevan jo 38. Ikääntyminen ei siis ole pelkästään suomalainen tai eurooppalainen haaste, vaan koko maailma harmaantuu.

KUVIO 3 MAAILMAN VÄESTÖKEHITYS JA VANHUSHUOLTOSUHDE. LÄHDE: YK.

SUOMEN VÄESTÖRAKENTEEN MUUTOKSEN PITKÄ KEHITYSLINJA

Väestörakenteen kehitys kertoo omaa tarinaansa suomalaisen yhteiskunnan murroksesta. Siitä näkee esimerkiksi 1860-luvun nälänhädän, 1900-luvun alun alenevan syntyvyyden, toisen maailmansodan aikaisen hidastuvan väestönkasvun, suurten ikäluokkien synnyin sekä 2010-luvun nopean ikääntymisen vaiheen.

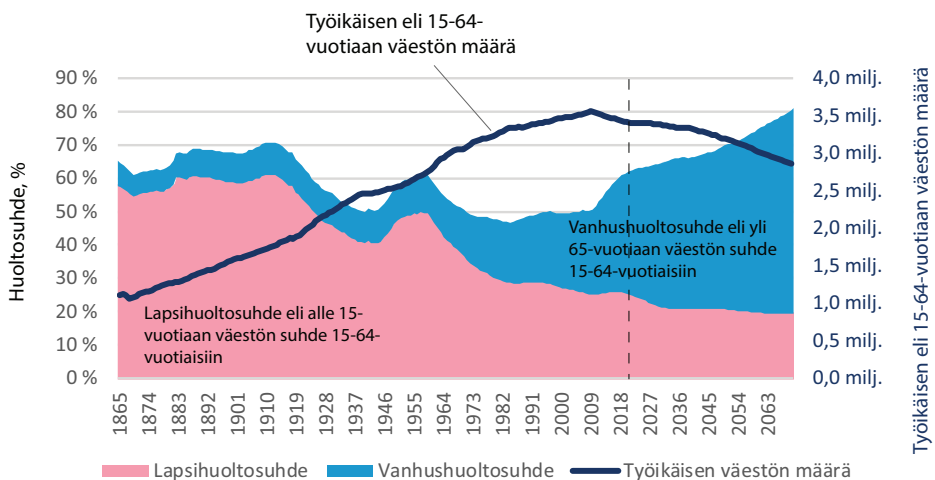
”Väestörakenteen muutos tietää yhteiskunnallista murrosta ja paineita julkisen talouden kestävyydelle.”

Vuonna 1865 lapsihuoltosuhte oli 58 prosenttia ja vanhushuoltosuhte kahdeksan prosenttia, kun vuonna 2009 vastaavat luvut olivat 25 prosenttia ja 26 prosenttia eli lapsia ja vanhuksia oli siis suurin piirtein yhtä paljon. Ikääntyminen on kuitenkin ollut nopeaa tällä vuosikymmenellä. Vuonna 2018 vanhushuoltosuhte oli jo 36 prosenttia ja sen odotetaan kasvavan tasaisesti tulevina vuosina.

Vuonna 2009 jokaista 100 työkäistä kohti oli 51 lasta ja vanhusta, mutta vuonna 2070 huollettavia odotetaan olevan 81. Väestörakenteen muutos tietää yhteiskunnallista murrosta ja paineita julkisen talouden kestävyydelle.

Väestörakenteen muutos voi seurata ainoastaan syntyvyyden, maahanmuuton tai eliniänodotteen eli kuolevaisuuden muutoksista. Käydään seuraavassa edellä mainitut läpi kohta kohdalta.

KUVIO 4 LAPSI- JA VANHUSHUOLTOSUHTEEN SEKÄ VÄESTÖN MÄÄRÄN MUUTOS 1865-2070.
LÄHDE: TILASTOKESKUS.

SUOMEN SYNTYVYYS ON ALENTUNUT JYRKÄSTI 2010-LUVULLA

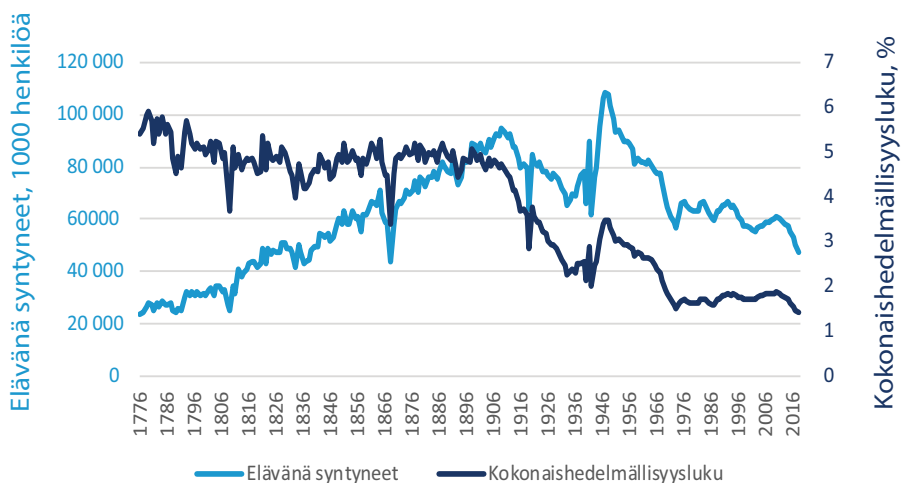
Suomen väestö kasvoi jokseenkin tasaisesti 1700-luvulta aina 1900-luvun alkuun asti. Kokonaishedelmällisyysluku eli laskennallinen lasten lukumäärä per nainen oli pitkään noin viisi. Vielä 1907 Suomeen syntyi liki 93 000 lasta, mutta 1930-luvun suureen laman aikaan lapsia syntyi enää 65 000.

Toisen maailmansodan jälkeen syntyivät suuret ikäluokat. Suurin yksittäinen kohortti on vuonna 1947 syntyneet, jolloin elävänä syntyi 108 168 lasta. Sen jälkeen kokonaishedelmällisyys lähti taas jyrkkään laskuun. Vuonna 1973 kokonaishedelmällisyys oli enää 1,5 ja lapsia syntyi 57 000. Kokonaishedelmällisyys on ollut keskimäärin hieman yli 1,7 vuosien 1970 ja 2010 välillä.

”Suurin yksittäinen kohortti on vuonna 1947 syntyneet.”

Viimeisin rakennemuutos on tapahtunut 2010-luvulla, jolloin kokonaishedelmällisyys lähti jyrkkään luisuun. Vuonna 2010 lapsia syntyi liki 61 000, kun vuonna 2018 lapsia syntyi enää 47 600. Lyhyellä aikavälillä syntyvyyden alentuminen johtaa lapsiin ja nuoriin kohdistuvien julkisten menojen alentumiseen, mikä parantaa julkisen talouden tilaa. Hieman pitemmällä aikavälillä seurauksena on kuitenkin pienempi työikäisen väestön määrä ja sitä kautta pienempi työtä tekevien ja veroja maksavien eli aktiiviväestön joukko. Kokonaisuudessaan syntyvyyden lasku luo ongelmia julkisen sektorin pitkän aikavälin kestävyydelle.

KUVIO 5 SYNTYVYYS JA SYNTYNEIDEN LASTEN LUKUMÄÄRÄ 1776-2018. LÄHDE: TILASTOKESKUS.

MAAHANMUUTTO SUOMESSA ON KANSAINVÄLISESTI VERTAILLEN VÄHÄISTÄ

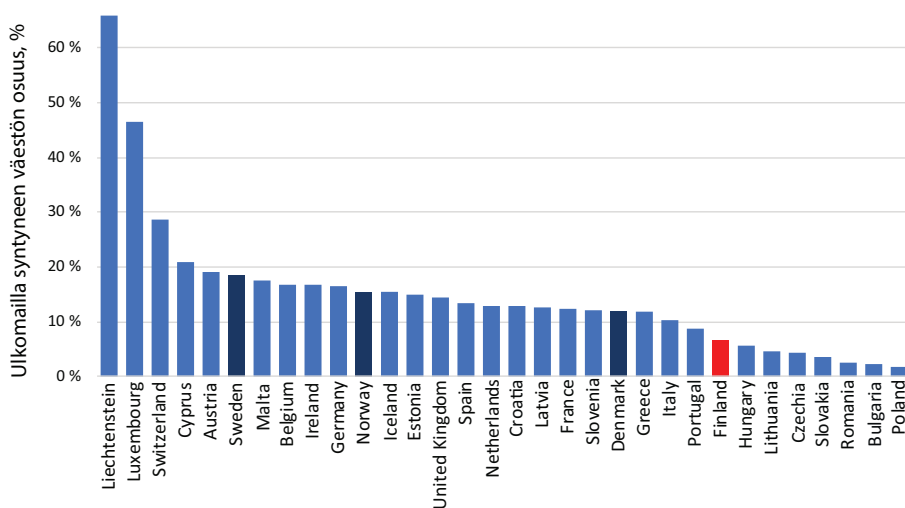
Suomen maahanmuuttopolitiikka on ollut konservatiivista jo pitkään. Ero esimerkiksi muihin Pohjoismaihin on räikeä. Suomen nettomaahanmuutto vuonna 2018 oli noin 12 000 henkeä, kun Ruotsin vastaava luku oli väestöön suhteutettuna nelinkertainen.

Suomalaiset ovat itse lähteneet sankoin joukoin Yhdysvaltoihin ja Ruotsiin 1960- ja 1970-luvuilla, jonka lisäksi suomalainen yhteiskunta on kotouttanut valtavan pakolaismäärän toisen maailmansodan aikana karjalaisten pakolaisten virratessa länteen. Huolimatta näistä suurista yhteiskunnallisista murroksista, suomalainen yhteiskunta ei ole kehittynyt erityisen maahanmuuttajamyönteiseen suuntaan. Muukalaisvihamielisten ja yleensä populististen poliittisten ryhmien nousu sekä Suomessa että muissa maissa ei ole omiaan helpottamaan nykytilannetta.

Poliittisesta ympäristöstä huolimatta taloudelliset seikat puoltavat varsinkin työ- ja koulutusperustaista maahanmuuttoa. Maahanmuuton byrokraatiaa tulisikin pystyä selkeyttämään ja suoraviivaistamaan erityisesti sellaisten ryhmien kohdalla, joiden työllistyminen on todennäköistä.

Sytä maahanmuuton ja etenkin työperäisen maahanmuuton vähäiseen määrään on useita, mutta lopulta asia kiteytyy poliittisen tahdon puuttumiseen. On mahdollista, että tulevaisuudessa väestön vanheneminen saisi päättäjät panostamaan entistä enemmän sekä työperäisen maahanmuuton lisäämiseen että kotoutumisprosessin entistä tutkimuskeskeisempään lähestymistapaan esimerkiksi erilaisia satunnaistettuja kenttäkokeita hyödyntämällä.

KUVIO 6 ULKOMAILLA SYNTYNEEN VÄESTÖN OSUUS VUONNA 2018. LÄHDE: EUROSTAT.

ELINAJANODOTE ON NOUSSUT TASAISESTI – MITEN KÄY TULEVAISUUDESSA?

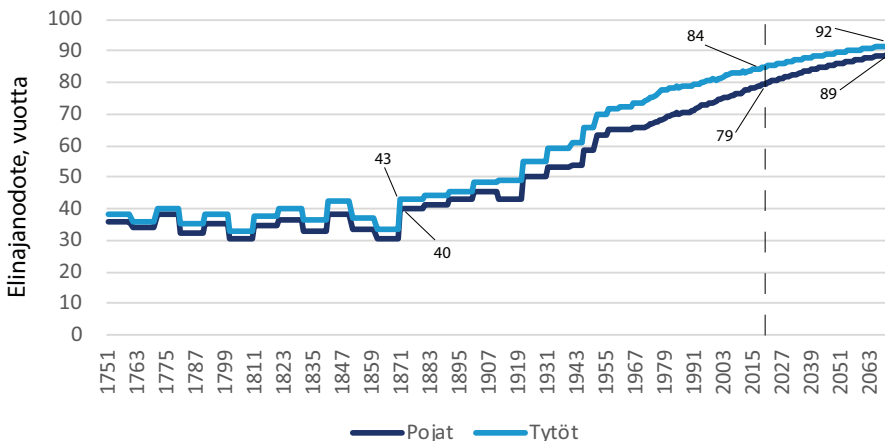
Syntyvyyden ja maahanmuuton lisäksi väestörakenteeseen vaikuttaa myös kuolleisuus eli toisin sanoin elinajanodote. Vanhusväestön osuus kasvaa, kun ihmiset elävät entistä pidempään.¹

Vielä 1800-luvun lopulla vastasyntyneen suomalaisen (laskennallinen) elinajanodote oli hieman yli 40 vuotta. Vuonna 2018 elinajanodote oli jo yli 80 vuotta ja väestöennusteen mukaan se tulee nousemaan yli 90 ikävuoteen vuonna 2070.

”Elinajanodotteen pidentyminen on tarkoittanut vapaa-ajan lisäystä.”

Elinajanodotteen pidentyminen kasvattaa ihmisten hyvinvointia – varsinkin, jos kyse on ns. terveistä elinvuosista. Lisäksi elinajanodotteen pidentyminen on menneisyydessä tarkoittanut merkittävää vapaa-ajan lisäystä, koska eläkeikä ei ole noussut yhdessä eliniän kasvun kanssa. Samalla se on toki tarkoittanut haasteita julkisen talouden tasapanolle, kun eläkkeellä oloaika on kasvanut. Vuoden 2017 eläkeuudistuksessa tähän mekanismiin tehtiin muutos ja vuodesta 2027 eteenpäin eläkeikä sidotaan elinajanodotteeseen.

KUVIO 7 VASTASYNTYNEEN ELINAJANODOTE 1751-2070. LÄHDE: TILASTOKESKUS.

¹ Kaiken lisäksi elinajanodote ei kuvaa todellista elinajanodotetta, vaan tilannetta, jossa vastasyntyneellä olisi samat kuolemanvaaraluvut, kuin kyseisenä vuotena eri ikäryhmillä. Todellisuudessa kuolemanvaaraluvut alenevat ajassa esimerkiksi paremman terveysteknologian takia ja siksi todellinen elinajanodote on laskennallista korkeampi.

IKÄÄNTYMISEN JULKISTALOUDELLISET VAIKUTUKSET SUOMESSA

Yhteiskunnan ikääntyminen on myönteinen asia ja osin heijastelee laajempia positiivisia kehitystrendejä. Samalla ikääntyminen aiheuttaa paineita julkiselle taloudelle sekä tulopuolen kautta (vähemmän työllisiä suhteessa muihin) että menopuolen kautta (enemmän etuus- ja palvelumenoja).

Julkisen sektorin pitkän aikavälin tasapainoa arvioidaan kestävyysvajeen avulla ja siihen vaikuttaa erityisesti väestörakenteen muutos. Valtiovarainministeriön viimeisimmän laskelman mukaan Suomen kestävyysvaje on noin 4,5 prosenttia suhteessa bruttokansantuotteeseen eli noin 10,6 miljardia euroa vuoden 2019 tasolla. Tämä tarkoittaa, että vuosittaisia tuloja pitäisi lisätä tai menoja leikata pysyvästi tällä summalla, jotta julkinen talous olisi tasapainossa.

Valtiovarainministeriön laskelman mukaan menojen nousupainetta pitkällä aikavälillä on erityisesti ansioeläkkeissä (2,1 prosenttiyksikköä) sekä pitkäaikaishoidossa (3,1 prosenttiyksikköä). Sen sijaan koulutussektorin menojen odotetaan alentuvan 0,8 prosenttiyksikköä suhteessa bruttokansantuotteeseen vuoteen 2070 mennessä.

Kuinka kestävyysvajetta tulisi kuroa umpeen? Keinoja on monia ja ne ovat poliittisen päätöksenteon kiistakapuloita. Huomionarvoista on, että erityisen myönteisesti kestävyysvajeeseen vaikuttaa julkisten sote-palveluiden tuottavuuden kasvu. Valitettavasti sote-palveluiden uudistaminen on osoittautunut sekä poliittisesti että asiasisällöllisesti vaikeasti toimeenpantavaksi asiakokonaisuudeksi.

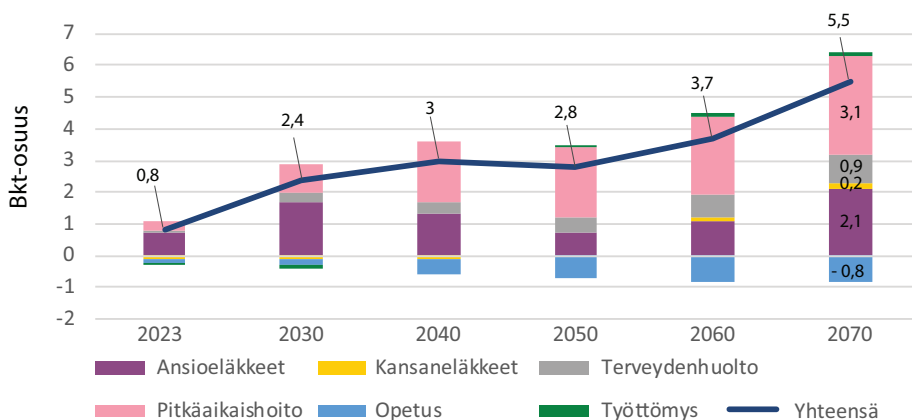

**VALTIOVARAINMINISTERIÖN VIIMEISIMMÄN LASKELMAN
MUKAAN SUOMEN KESTÄVYYSVAJE ON NOIN 4,5 PROSENTTIA
SUHTEESSA BRUTTOKANSANTUOTTEeseen ELI NOIN 10,6
MILJARDIA EUROA VUODEN 2019 TASOLLA.**

TAULUKKO I ERI TEKIJÖIDEN VAIKUTUS KESTÄVYYSVAJEESEEN. LÄHDE: VALTIOVARAINMINISTERIÖ, SYKSYN ENNUSTE.

	Muutos	Vaikutus kestävyysvajeeseen, prosenttiyksikköä
Yleisen tuottavuuden (ja reaaliansioiden) kasvu	+0,5 %-yks.	-0,5
Työllisyyssasteen taso (2020-luvun lopulta lähtien)	+1,0 %-yks.	-0,4
Julkisten sote-palveluiden tuottavuuden kasvu vuosittain	+0,5 %-yks.	-1,8
Syntyvyys (kokonaishedelmällisyysluku)	+0,25 (= 1,70)	-1,0
Nettomahanmuutto vuosittain (vaikutus, jos työllisyyssaste ei muutu)	+7 500 (= 22 500)	-0,8
50-vuotiaan elinajanodote (33,6 vuotta vuonna 2019)	-1,4 v. (= 5,5 v.)	-0,6
Sote-palveluiden palvelutarpeen siirtyminen myöhemmäksi eliniän pidetessä	Siirtyy samassa tahdissa kuin elinikä pitenee	-1,3
	Ei siirry lainkaan eliniän pidentyessä	+1,4
Valtion ja kuntien velan reaalikorko sekä julkisen talouden kaikkien sijoitusten reaaliuotto (+ vaikutus kaikkien sektoreiden diskonttokorkoon)	-0,5 %-yks.	+0,6

KUVIO 8 IKÄSIDONNAISTEN MENOJEN MUUTOS VERRATTUNA VUOTEEN 2018. LÄHDE: VALTIOVARAINMINISTERIÖ.

VANHENEVA VÄESTÖ HIDASTAA TUOTTAVUUSKASVUA

Tuottavuuskasvu on hidastunut ympäri maailmaa. Syiksi on esitetty mm. digitalisaatioon liittyvän tuottavuuden muutoksen mittaamisen vaikeutta, tutkimukseen ja tuotekehitykseen panostamisen vähentymistä, löysän rahapolitiikan aiheuttamaa yrityssektorin rakennemuutosta (nk. zombie-yritykset), investointien vähäisyyttä sekä viimeisenä, muttei vähäisimpänä väestön ikääntymistä.

Väestön ikääntymisen kokonaisvaikutus tuottavuuteen tai talouskasvuun on epäselvä. Yhdysvaltalais tutkijoiden Acemoglun ja Restrepon mukaan väestön ikääntyminen ja eläköityminen lisää yritysten kannustimia investoida automaatioon ja robotiikkaan, mikä kasvattaa työn tuottavuutta. Tutkijoiden empiirisesti havaitsema yhteys ei tosin ole tiukan kausaalinen, mutta vaikutuskanava on kuitenkin looginen ja vähintään mahdollinen.

Toisaalta ikääntymisellä voi olla tuottavuuskasvua madaltava vaikutus, koska ikääntyneillä työntekijöillä saattaa olla negatiivinen heijastusvaikutus muihin työntekijöihin; Yhdysvalloissa uusien teknologioiden omaksuminen on vähäisempää yrityksissä, joissa ikääntyneiden työntekijöiden osuus on suuri. Adam Ozimek ja kumppanit argumentoivat artikkelissaan, että Yhdysvalloissa vuositasolla tuottavuuden kasvu on ollut viimeisen 15 vuoden aikana 0,3-0,7 prosenttiyksikköä alempi johtuen yli 65-vuotiaan työvoiman osuuden kasvusta. Väestöennusteiden mukaan tämä vaikutus tulee jatkumaan vielä yli vuosikymmenen.

Suomen tapauksessakin on todennäköistä, että väestön ikääntyminen lisää automatisaatiota ja robotisaatiota, mutta toisaalta hidastaa tuottavuuskasvua, mikäli ikääntyvien työntekijöiden osaamiseen ja muuhun työkykyyn liittyvät ominaisuudet eivät pysy kehityksen mukana. Tässä vaiheessa on epäselvää, kuinka lopulta tuottavuus tulee tulevaisuudessa kehittymään. Mutta kun keskeisen vaikutusmekanismit ovat hyvin tiedossa ja tunnistettuja, pystytään niistä seuraaviin haasteisiin vastaamaan analyttisemmin ja siis järkevämmin.

Mauri Kotamäki

pääekonomisti
Keskuskauppakamari
@Mau_And

YHTEENVETO

- Talousympäristössä on merkittäviä epävarmuuksia. Monet indikaattorit povaavat haasteita lähiajoille.
- Maailman väestön odotetaan kasvavan, mutta YK:n väestöennusteen mukaan aiempaa hitaammalla nopeudella. Tulevaisuudessa myös vanhusväestön osuus suhteessa työikäiseen väestöön tulee kasvamaan.
- Suomessa syntyvyys on romahtanut tällä vuosikymmenellä samalla, kun väestön vanheneminen on kiihtynyt. Työikäisen väestön määrän odotetaan jatkavan pientymistään.
- Suomessa vuosittainen nettomaahanmuutto on vähäistä ja ulkomailla syntyneiden ihmisten väestöosuus suhteellisen pieni.
- Muun muassa väestörakenteen muutoksen seurauksena kestävyysvaje on valtiovarainministeriön arvion mukaan 4,5 prosenttia suhteessa bruttokansantuotteeseen. Julkinen talous on siis pitkässä juoksussa epätasapainossa.
- Väestön vanheneminen kasvattaa tuottavuutta, kun yritykset reagoivat siihen automatisoimalla prosessejaan. Toisaalta vanhempi työväestö ei omaksu uusia teknologioita yhtä hanakasti kuin nuoremmat sukupolvet. Kaiken kaikkiaan yhteiskunnan ikääntymisen kokonaisvaikutus tuottavuuskehitykseen on epäselvä.

KESKUS- KAUPPAKAMARI

World Trade Center Helsinki,
Aleksanterinkatu 17, 00100 Helsinki
puh. 09 4242 6200
keskuskauppakamari@chamber.fi
 @K3FIN

kauppakamari.fi